

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

ЎЗБЕКИСТОН ҲУДУДЛАРИДА ИЛК ДАВЛАТЛАР ПАЙДО БЎЛИШИ ВА РИВОЖЛАНИШ ДАВРЛАРИ

Абдуазимов Даврон Баҳтиёр ўғли
Жиззах давлат педагогика университети
тарих факультети ўқитувчиси

Аннотация

Ушбу мақолада Қадимги Шарқнинг ажралмас цивилизация марказларидан бўлган Ўзбекистон ҳудудларида турли даврларда вужудга келган давлатлар ва унинг ривожланиш босқичлари даврларга бўлинган ҳолда таҳлил қилинган. Давлатларнинг тадрижий ривожланиш даври археологик ва ёзма манбалар маълумотлари таҳлили асосида ёритиб берилди.

Калит сўзлар: Қадимги Бақтрия давлати, Катта Хоразм давлати, Эрон-Аҳамонийлар давлати, Македониялик Александр, Салавкийлар давлати, Юнон-Бақтрия давлати, Бақтрия, Суғдиёна, Хоразм тарихий вилоятлари, Жарқўтон ёдгорлиги, Қанғ ва Даван давлатлари, Кушон подшолиги.

Ўрта Осиё, умуман, Қадимги Шарқдаги қадимги даврлардан бошлаб бўлиб ўтган тарихий-маданий жараёнлар қарвон йўллари кесишган ҳудудларда жойлашган қадимги Ўзбекистонга ҳам сезиларли таъсирини ўтказганлиги тарихшунослик таҳлиллари асосида намоён бўлади.

Сўнгги йиллардаги тадқиқотлар шуни кўрсатадики, милоддан аввалги I минг йилликнинг бошлари Ўрта Осиё тарихий-маданий вилоятлари (Бақтрия, Суғд, Хоразм) жамоаларидаги асосий ишлаб чиқарувчи кучлар бир неча кичик оилалардан ташкил топган уй жамоалари (катта оила вакиллари)дан иборат бўлган. Ушбу уй жамоаларининг бошқарув тартибида катта оилалар бошлиқлар ёки уй эгалари, шунингдек, алоҳида қишлоқ кўрғонларини бошқарувчи жамоалар муҳим аҳамиятга эга бўлган. Бу жараёнда алоҳида уйлар ўртасидаги қариндошчилик муносабатлари каби белгилар иккинчи даражали бўлиб борган. Бу шунда кўринадики, ҳар бир катта оила мумкин бўлган қариндошчилик алоқаларига қарамасдан, алоҳида хусусий мулкка, ўз уй-жойига, ишлаб чиқариш қуролларига, қишлоқ хўжалиги маҳсулотлари, бир

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

сўз билан айтганда, улар ўзларини иқтисодий жиҳатдан таъминлай оладиган хўжаликларни акс эттирганлар¹.

Қуйидаги жадвалда давлатчиликнинг вужудга келиши ва ривожланиш босқичлари даврларга бўлинган. Унга кўра дастлабки давлатга ўхшаш тузилманинг вужудга келиши бронза даври билан саналанади ва узвийлик асосида кейинги даврлар, яъни антик даврнинг охиригача давом этиши кўрсатиб ўтилган. Улар қуйидагилар:

1-давр Мил.авв. II минг йилликнинг 2-ярми	Ўзбекистоннинг жанубида эмбрионал шаклдаги давлатга ўхшаш тузилманинг қарор топиши. давлатнинг бундай намунасини Жарқўтон мисолида кўриш мумкин
2-давр Мил.авв. I минг йиллик боши – мил.авв. 539 йил.	Бактрия, Суғдиёна, Хоразм каби тарихий-маданий вилоятлар ва кўчманчи қабилаларнинг турли конфедерациялари. Бу сиёсий уюшмаларда сиёсий ҳокимият тизимининг илк шакллари мавжуд эди
3-давр Мил.авв. 539-330 йй.	Аҳамонийлар босқини туфайли қадимги Ўзбекистон ҳудудларининг Аҳамонийлар давлати таркибига кириши ҳамда Аҳамонийлар давлат бошқарувининг жорий этилиши
4-давр Мил.авв. IV аср охири – мил.авв. II асрнинг иккинчи ярми	IV асрнинг охиригача Хоразмда подшолик пайдо бўлади. Бухорода, Даванда, Суғда алоҳида мулклар шаклланади. Қанғ давлати қарор топади
5-давр Мил.авв. II асрнинг иккинчи ярми – мил. I асри боши	Маҳаллий Давлатлар – Қанғ, Хоразм подшолиги, Бухоро, Суғд, Даван мулкларининг мустақамланиши ва янада ривожланиши, Юэчжи давлатининг қарор топиши
6-давр I асрнинг боши – III асрнинг биринчи ярми	Антик даврда маҳаллий давлатчиликнинг ривожланиши. Ўзбекистоннинг жанубида Кушон давлати, Чоч ҳудудларида янги мулкчилик, Хоразмда Африғийлар Давлатлари

Александр босиб олган ҳудудларда унинг **бошқарув фаолияти** дастлаб Грециянинг айрим демократик анъаналарига (ҳарбий йўдбошчилар кенгаши, кўшинлар йиғини) асосланган эди. Кўшинлар йиғинида суд ишлари кўриб чиқилиб, жиноят ва жазо масалалари қатъий муҳокама қилинган. Жиноят турлари ичида энг оғирлари-подшога қарши фитна, хиёнат, исёнга даъват этиш ҳисобланиб, ушбу ҳаркатлар учун ягона жазо – ўлим жазоси белгиланган. Қатл этиш ҳақидаги қарор кўшинлар йиғинида қабул қилинган. Шарққа қилган юришлари тугаганидан сўнг Александр бу ҳудудларда барпо этган ўз салтанатида Аҳамонийлар давлат бошқарувидаги идора-тартиб усулларини ўзгартирмаган. Яъни, сатраплик бошқаруви ва солиқлар йиғиб

¹ Сағдуллаев А.С., Мавлонов Ў.М. Ўзбекистонда Давлат бошқаруви тарихи. Тошкент, Академия, 2006. Б76(140)

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

олиш тизими ўзининг илгариги аҳамиятини сақлаб қолган².

Ўрта Осиёда истило этилган вилоятлар ва шаҳарларни бошқариш учун юнон-македон саркардалари билан бирга маҳаллий ҳокимлар ҳам жалб этилган. Ёзма манбаларнинг маълумот беришича, Александр даврида маҳаллий аҳоли вакиллари Фратафарн-Гирканида, Артабоз-Бақтрияда, Оксиарт ва Хориен-Суғдиёна вилоятларига ҳокимлик қилганлар. Мил.авв. 325 йилда Оксиарт кўл остига Паропамис-Ҳиндикуш вилояти топширилади.

Мил.авв. 325-324 йилларда македонлар яроқ-аслаҳалари билан курулланган маҳаллий аҳоли кўшинлари юнон-македон армияси сафига жалб этилади. Александр маҳаллий ҳокимият вакилларига нисбатан мақсадли сиёсат олиб борган. Мил. авв 324 йилда Суза шаҳрида ўн мингта юнон-македон аскарлари маҳаллий аёлларга уйланадилар. Александрнинг ўзи ва саркарда Гестеион Доро III нинг қизларини ҳамда саркарда Салавка Спитаманнинг қизи Апамани хотинликка оладилар.

А. Сағдуллаевнинг фикрича, бундай ёндошув аниқ сиёсий мақсад – янги давлатчилик барпо этиш ғояси билан боғланган эди. Бу давлат нафақат турли халқларнинг сиёсий бирлашмаси бўлибгина қолмай, балки унинг келажақда македонлар ва Шарқ зодагонлари қон-қариндошлиги ворислигига таянган давлатга айланиши режалаштирилган эди³.

Кўплаб халқлар ва мамлакатларни бирлаштириб ягона давлат барпо этиш ғояси, инсонларни умумий онг ва ягона тафаккурга бўйсундириш ғояси янгилик эмас эди. Бундай ғояни қадимги форс подшолари ҳам ўз олдиларига мақсад қилиб қўйганлар ва оқибатда мил.авв. 490 йилда юнон-форс урушлари бошланган.

Александрнинг ҳарбий юришлари Шарқ ва Ғарб ўртасидаги кенг савдо-сотик ва маданий алоқаларнинг ривожланишига олиб келди. Сиёсий ва ижтимоий-иқтисодий вазиятнинг ўзгариши натижасида маҳаллий ва юнон маданиятининг қўшилиш жараёни бошланди. Бу жараённинг таъсирини моддий маданиятнинг ривожланишида, қурилиш ва меъморчилик, кулолчилик ва тасвирий санъат, янги ёзувларнинг тарқалиши, тангашунослик ҳамда диний эътиқодларда кўриш мумкин. Юнонлар ўз навбатида қадимги Шарқнинг жуда кўплаб маданий ютуқларини қабул қиладилар ҳамда маҳаллий аҳоли

² Массон В.М. Культурогенез Деревней Центральной Азии. – СПб.: Из-во С.Петербург. Ун-та, 2006.

³ Сағдуллаев А., Мавлонов Ў. Ўзбекистонда Давлат бошқаруви тарихи. – Тошкент: Академия, 2006

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

маданиятига ҳам таъсир ўтказадилар. Александр давридан бошлаб, бир неча асрлар давомида, Шарқнинг сиёсий тарихи (Давлат тизими, бошқарув усуллари, қонунлар ва ҳуқуқ) да турли анъаналарнинг қўшилиб ривожланганлигини кузатишимиз мумкин.

Мил.авв. 323 йилда Александр Бобилда тўсатдан вафот этди. Унинг вафот этиши биланоқ давлатдаги марказдан қочувчи кучларнинг ҳаракатлари фаоллашуви натижасида Александр тузган давлат парчаланиб унинг ўрнига нисбатан барқарорроқ бўлган давлат уюшмалари пайдо бўлади. Таъкидлаш лозимки, Александр давлатининг парчаланиши ва унинг харобаларида янги давлатлар тизимининг пайдо бўлиши тинчлик йўли билан эмас балки, Александрнинг Македонскийнинг яқин саркардалари – диадохлар ўртасидаги тинимсиз урушлар туфайли бўлиб ўтди. Диадохлар ўртасида 40 йилдан зиёдроқ давом этган жангу-жадаллар натижасида Александрнинг мулклари бўлиб олинади⁴.

Александр Македонский мулкларига эгалик қилиш шу билан яқунландики, мил.авв. 306 йилда нисбатан кучли бўлган диадохлар – Антигон Бирқўзли (Одноглазый), Деметрий Полиоркет, Птоломей Лаг, Лазимах, Салавка, Кассандрлар ўзларини подшо деб эълон қилдилар ҳамда бу билан Александр давлати харобаларида ўз Давлатларини барпо этишни маълум қилдилар. Шу тариқа тарих сахнасида Фарб ва Шарқ анъаналарини уйғунлаштирган эллинистик давлатлар пайдо бўлди. Ана шундай йирик давлатлардан бири-Салавкийлар давлати эди.

Салавкийлар давлатида ички **сиёсий бошқарув** масалалари ҳам анча мураккаб эди. Катта ҳудудларни қамраб олган бу давлатда ижтимоий-иқтисодий ривожланиш даражаси ва жамият сиёсий ташкилоти турлича бўлган кўплаб вилоятлар мавжуд бўлиб, бу ҳолат ушбу кучларни ягона давлатга бирлаштириб туришни анча қийинлаштирар эди. Бу давлатнинг ўзига хос хусусиятларидан бири у фақат ҳарбий юришлар натижасида, куч ишлатиш йўли билан пайдо бўлган эди. Шунинг учун ҳам давлатнинг асосий вазибаларидан бири қарам этилган халқларни зўравонлик билан ушлаб туриш ёки бирлаштириб туриш эди. Шарқ халқлари маҳаллий зодагонларидан бир қисми ёки айримлари бошқарув тизимига жалб этилган бўлса-да, асосий бошқарувчилар македонлар ва юнонлардан иборат бўлган⁵.

⁴ Ўзбекистон Давлатчилиги тарихи очерклари. Масъул муҳаррирлар: Д.Алимова, Э.Ртвеладзе. – Тошкент: Шарқ, 2001

⁵ Бикерман Э. Государство Селевкидов. – М., 1985

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Салавкийлар сулоласида давлат бошлиғи **подшо** бўлиб, унинг ҳокимияти мутлақ эди. Подшо бир вақтнинг ўзида фуқаролар маъмурияти олий бошлиғи, қўшинларнинг бош қўмондони, олий судья ва ҳатто, бош қонун чиқарувчи вазифаларини бажарган. Манбаларнинг маълумот беришича, сулола асосчиси Салавка I, «Подшо томонидан буюрилган барча нарсалар доимо адолатлидир», деган тамойилга қатъий амал қилган. Салавкийлар сулоласи подшолари кўйидаги иккита ҳуқуқий асосга эга эдилар: 1. Босиб олиш ҳуқуқи. 2. Ҳокимиятни отадан болага мерос қолдириш ҳуқуқи. Кўп ҳолларда салавкийлар подшолари илоҳийлаштирилган. Масалан, тангашунослик маълумотлари Сотер-Қутқарувчи, Дикайос-Адолатпарвар, Эвергет-Эзгулик каби подшолар бўлганлигини тасдиқлайди⁶.

Салавкийлар Давлат бошқаруви

⁶ История Древнего Востока. Под. ред. В.И. Кўзицина. – М., 1988

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Салавкийлар Давлат бошқаруви

Кўпчилик тадқиқотчиларнинг эътироф этишларича, Юнон-Бақтрия давлатининг салавкийлардан ажралиб чиқиши юнон зодагонларининг кўзғолони хусусиятига эга бўлиб, унга Бақтрия аҳолиси томонидан қўллаб-қувватланган Диодот бошчилик қилади. Тадқиқотчилар Юнон-Бақтрия давлати пайдо бўлган турли саналарни белгилайдилар (мил.авв. 256, 250, 248 ва 246-145 йй). Бу Давлатнинг асоси Бақтрия бўлиб, баъзи ҳукмдорлар даврида (Евтидем, Деметрий, Евкратид) Ҳиндистоннинг шимоли-ғарбий қисми, Амударё ва Сирдарё ўртасидаги катта ерлар қўшиб олинади.

Юнон-Бақтрияда давлат подшо томонидан бошқарилган бўлиб, тангашунослик маълумотлари Диодот I,II,III, Евтидем I,II, Деметрий, Гелиокл, Платон каби подшолар ҳақида хабар беради. Салавкийлар каби Юнон-Бақтрия подшолари ҳам давлатни сатрапликларга бўлиб идора этганлар⁷.

Антик давр Ўзбекистон ҳудудларида тарққий этган давлатлардан бири – Қанғ Давлатидир. Қадимги Хитой манбаларида Қанғ давлати мавжуд бўлганлиги ҳақидаги маълумотлар мил.авв. III аср охири – II аср бошларига тўғри келади. Аммо, Қанғ давлати ва қанғарлар тарихининг машҳур билимдони П.Зоҳидовнинг фикрича, бу давлат мил. авв III асрнинг бошларида пайдо бўлади. Кейинроқ эса, Юнон-Бақтрия давлати ва қўшни кўчманчи қабилалар билан бўлган курашлар натижасида Қанғ давлати янада мустаҳкамланади ҳамда манбаларда Ўрта Осиёдаги йирик давлатлардан бири сифатида тилга олинади⁸.

Қанғ давлати асосини ташкил этган қабилалар Сирдарёнинг ўрта ва қисман куйи оқимларида истиқомат қилганлар. Давлат ташкил топган дастлабки даврда унинг ҳудудий асосини Тошкент воҳаси ташкил этган. Ташқи ҳарбий хужумлар туфайли Қанғ давлати нафақат мустаҳкамланиб олади, балки ўз чегараларини ҳам кенгайтириб боради. Яъни, мил.авв. II ва милодий I асрда Қанғ давлатининг ҳудуди анча кенгайиб Тошкент воҳаси, Ўрта Сирдарё ерлари, Талас водийси ва Чу дарёсининг куйи оқимидаги ерларни ўз ичига олар эди.

⁷ Қудратов С. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи. Илк ва қадимги давр. Ўқув қўлланма. 1-қисм. Гулистон. “Зиёнашр матбаа”. 2021. Б.32.(160)

⁸ Захидов П. Государство Кангюй. – Ташкент, 2009

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Қанғ давлати ҳақида бизгача етиб келган манбаларда бу Давлат ҳокимияти қандай идора қилингани, бошқарув тартиби ва шакллари ҳақида аниқ маълумотлар сақланиб қолмаган. Катта Хан сулоласи тарихида (мил.авв. 202-мил. 25 йй) Қанғ подшоси ўз **оқсоқоллари** билан маслаҳатлашиб иш тутганлиги ҳақида маълумот берилади. Бундан хулоса чиқарган тадқиқотчилар ўша даврда ташкил топган Қанғ Давлатида **кенгаш** муҳим рол ўйнаганлигини, Давлат кенгашида қабила бошлиқлари, ҳарбий саркардалар фаол қатнашганликларини ҳамда уларнинг фикри ҳал қилувчи аҳамиятга эга бўлганлигини таъкидлайдилар. Демак, ўша даврларда подшо саройи қошида кенгаш мавжуд бўлиб, подшонинг ички ҳамда ташқи сиёсати ва бошқа барча Давлат ишлари ва бошқаруви билан боғлиқ масалалар ана шу кенгаш йиғилишида ҳал қилинган⁹.

Қанғ Давлатига қарашли ерлар бир нечта вилоятларга (ёки мулкларга) бўлинган бўлиб, уларнинг ҳар бирини **жобғу** ёки **ёбғу** (қад. Хитой манбаларида – чжаову) деб номланган ҳокимлар бошқарган. Жобғулар мамлакат бошқарувида Қанғ подшоларининг асосий таянчи ҳисобланган. Жобғулар подшоларга яқин кишилардан, уларнинг қариндошларидан, йирик уруғ-қабила бошлиқларидан тайинланган.

Манбалар Қанғ подшоларининг номлари ҳақида маълумотлар бермайди. Фақат шу нарса маълумки, улар ўз номлари билан биргаликда уруғ номини ҳам қўллаганлар ва «Қанғ хонадони ҳукмдори» деб аталганлар. Қанғда сайланган ҳукмдорнинг ҳокимияти оқсоқоллар кенгашига таянгани ва айни пайтда кенгаш томонидан чеклаб қўйилганини кўзатиш мумкин. Қанғ ҳукмдорларининг қандай унвон билан аталганлиги маълум. Аммо, кенгашдаги зодагонлар вакиллари қандай аталганлиги турли баҳсларга сабаб бўлган. Антик даврдаги усунлар, юечжилар ва қанғларнинг ҳукмдорлари **ябғу** унвони билан аталган¹⁰.

Ўрта Осиёнинг Шарқида, Сирдарёнинг юқори ҳавзасида жойлашган қадимги Фарғона антик давр ўзбек Давлатчилиги тарихида муҳим аҳамиятга эга бўлган эди. Фарғона ҳақида юнон-рим муаллифлари маълумотлар бермайдилар. Бу Давлат ҳақидаги ёзма маълумотлар асосан Хитой манбаларида – Чжан Цян маълумотларида, Сима Цяннинг «Тарихий хотиралар», Бан Гуннинг «Биринчи

⁹ Аскарлов А. Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи. – Тошкент: Университет, 2004

¹⁰ Ртвеладзе Э. Цивилизции, государство, культуры Центральной Азии. – Ташкент, 2005

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

хан сулоласи тарихи» асарларида берилди. Бу манбаларда ушбу Давлат «Даюан» ёки «Да-ван» номи остида эслатилади. Фарғона сўзи Суғд манбаларида «Фрагоник» шаклида ёзилиб «тоғлар орасидаги водий, атрофи берк сойлик» маъносини беради. Хитой манбаларидаги Дайюан ҳам «тоғлар орасидаги водий» маъносини беради.

Хитой манбалари қадимги Фарғонада деҳқончилик маданияти юқори даражада ривожланганлигини исботлайди. Хитойликларни айниқса, ўзлари учун нотаниш бўлган беда ва ўзум ҳайратга солган. Манбаларда яна шундай маълумот бор: «Хитой элчиси уруғ келтирди, шунда осмон фарзанди(Хитой императори) унумдор ерга беда ва ўзум экди». Даванликларнинг боғларида ўзумдан ташқари анор, ўрик ва бошқа мевали дарахтлар кўп бўлган. Хитой тарихчилари бу меваларнинг Хитойда пайдо бўлишини Даван билан боғлайдилар.

Хитой манбалари, шунингдек, қадимги Фарғона чорвачилигининг ўзига хос томони бўлган йилқичиликнинг юқори даражада ривожланганлиги ҳақида ҳам маълумотлар беради. Даван давлати антик даврда машҳур зотдор отлари билан шуҳрат қозонган эди. Манбалардан маълум бўлишича, уларни етиштириш билан ўтроқ аҳоли шуғулланган. «Даванда яхши отлар бўлиб, улар Эрши шаҳридадир, отларни яширадилар ва Хан элчисига беришга рози бўлмайдилар». Даваннинг машҳур «самовий отлари» тасвирлари туширилган қоятош суратлари бизнинг кунларимизгача сақланиб қолган¹¹.

Даван давлати ҳудудлари шаҳарлар ва воҳаларга бўлинган ҳолда идора этилган бўлиши мумкин. Чунки манбаларнинг маълумот беришича, Ючен шаҳрининг ҳокими Хитой кўшинига озик-овқат етказиб беришдан бош тортган. Тадқиқотчи Н. Горбунова ҳар бир шаҳарнинг, эҳтимол, воҳанинг ўз ҳокими бўлганлиги ҳақидаги тахминни илгари суради. Олиманинг фикрича, айнан мана шу ҳокимлар оқсоқоллар кенгаши таркибига кирган ва унда ҳал қилувчи мавқега эга бўлган. А. Асқаровнинг фикрича, оқсоқоллар кенгаши олдида подшо-ҳукмдорнинг ҳуқуқлари чекланган эди. Айниқса, уруш ва тинчлик, дипломатик масалаларда ҳал этувчи куч ва ҳуқуқ оқсоқоллар кенгаши қўлида эди.

¹¹ Матбобаев Б.Х. Ўзбек Давлатчилигининг илк босқичларида Фарғона. //Ўзбек Давлатчилиги тарихида қадимги Фарғона. Маъруза матнлари. – Наманган, 2001. – 23-40 бб

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Қадимги Хитой манбалари Бақтрияни юечжи қабилалари босиб олганлиги ҳақида маълумот беради.

Тадқиқотчиларнинг фикрларига кўра, юечжилар мил.авв. 140-130 йиллар оралиғида Бақтрияга бостириб кирганлар. Орадан кўп ўтмай Бақтрияда Катта юечжи Давлати ташкил топади. Кичик Хан уйи тарихи маълумотларига кўра, Катта юечжи ҳукмдорлари қўл остида бешта ҳокимлик (Хи-хэу) бор бўлиб, улар Хюми, Шаунми, Гуйшуан, Хисе ва Думилардан иборат эди. Хитой манбаларидан хулоса чиқарган кўпчилик тадқиқотчилар Бақтрия тарихидаги бутун юечжи даврини уч босқичга бўладилар:

1. Мил.авв. 139-125 йиллар – Катта юечжи Дахя вилоятини босиб олади, аммо уларнинг асосий мулклари Амударёдан шимол томонда эди.
2. Мил.авв. 25 йилга қадар – Катта юечжи Давлатининг шаклланиши ва кейинги ривожланиши. Давлатнинг пойтахти Амударёдан шимол томонда бўлиб, жанубий чегараси Гибин атрофларида (Кашмир ёки Қандаҳор) эди. Юечжилар бўйсундирган ҳудудлар Хисе, Шаунми, Гуйшуан, Хюми, Думи мулкларидан иборат бўлиб, улар хи-хоу (ябғу) томонидан бирлаштирилган.
3. Мил.авв. 25 йилдан кейин Катта юечжи Давлатининг инқироzi ва юқорида эслатилган мулкларнинг мустақил бўлиши. Кушон (Гуйшуан) ябғуси Киоцзюкю (Кужула Кадфиз) қолган тўртта мулкни бирлаштириб Кушон Давлатига асос солди¹².

Таъкидлаш лозимки, маданий ва ижтимоий-иқтисодий тарихга нисбатан Кушон Давлатининг сиёсий тарихи кам ўрганилган масала ҳисобланади. Кушонларнинг ҳокимият тепасига келиш санаси, ушбу давлат тарихини даврлаштириш айрим кушон ёзувлари, тангашунослик маълумотлари, қисман Хитой манбалари, буддавий маълумотлар ва илк ўрта асрлар манбаларига асосланади. Тадқиқотчилар Кушон давлати тарихини қуйидаги учта босқичга ажратадилар:

1. Юнон-Бақтрия подшолари ҳукмронлигининг тугатилиши ҳамда Ўрта Осиё ва Шимолий Афғонистон ҳудудларида бир нечта алоҳида Давлат уюшмаларининг ташкил топиши (мил.авв. II асрнинг охири – I аср).
2. Буюк Кушон давлатининг пайдо бўлиши ва гуллаб яшнаши (милодий I-III асрлар).

¹² Ртвеладзе Э.В., Алимова Д.А. и др. История государственности Узбекистана. Т.1. – Ташкент: Ўзбекистан, 2009

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

3. Кўчманчиларнинг тинимсиз урушлари натижасида Кушон Давлатининг инқирози ва қулаши (III аср охири – IV аср)¹³.

Кушонлар даврида бинокорлик ва меъморчилик ҳам шаклан ҳам мазмунан ривож топганлиги кўзатилади. Чунки, бу даврдаги маъмурий, диний, ишлаб чиқариш, турар-жой, муҳофаа иншоотлари, Шарқ меъморчилиги билан айрим ўхшашликлар топсада, ўзига ҳос томонлари устунлик қилади. Меъморчиликнинг ўзига ҳос намуналари Далварзин, Холчаён, Эски Термиз, Кампиртепа, Фаёзтепа, Қоратепа қабилардан ўрганилган бўлиб, улар жаҳон миқёсида машҳур бўлган обидалардир.

Кушон Давлатининг инқирозга учраши Герк-Бактрия ва Рим салтанати тарихий тақдирига анча ўхшаб кетади. Бу давлатларнинг барчаси қулаш арафасида тинимсиз юришлар олиб боришга мажбур бўлганлар. Ташқи ҳарбий босқинлардан ҳимояланиш учун ички ва ташқи сабабларга кўра, заифлашган йирик давлатларда етарли ҳарбий имконият топилмади. Милодий IV асрга келиб Кушон подшолиги ўзининг асосий ҳудудларидан маҳрум бўлди. Бу подшоликнинг айрим мулклари Шимолий Ҳиндистонда сақланиб қолди¹⁴.

Юқоридагилардан хулоса чиқариб айтиш мумкинки, қадимги давлатлар ўз ривожланиш босқичларида турли хусусиятлар ва тарихий қонуниятларга эга бўлган. Дастлабки давлатлар хўжаликнинг ишлаб чиқарувчи шакллари-деҳқончилик ва чорвачилик қаерда олдинроқ ривожланган бўлса, ўша ҳудудларда пайдо бўлган.

Давлатнинг жамият тараққиёти ва унинг сиёсий тизимида тутган ўрни куйидагича изоҳланади.

1. Маълум ҳудудлардаги давлат ўз ҳудуди доирасида яшовчи, тилидан, динидан, миллатидан қаътий назар, барча аҳолига ҳокимият таъсири ўтказадиган ягона сиёсий ташкилотдир.

2. Давлат ўз ичида ва ташқи алоқаларда йўлга қўйиладиган муносабатларда бошқа ижтимоий-сиёсий ташкилотлардан фарқ қилган ҳолда, олий ҳокимиятга, тўла суверенитетга эгадир.

¹³ Ртвеладзе Э.В., Саидов А.Х., Абдуллаев Е.В. Қадимги Ўзбекистон цивилизацияси: Давлатчилик ва ҳуқуқ тарихидан лавҳалар. –Тошкент: Адолат, 2001.

¹⁴ Шайдуллаев Ш.Б. Ўзбекистон ҳудудида Давлатчиликнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш босқичлари (Бактрия мисолида). Докт. Дисс. Автореф. Самарқанд.2009

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th Sep., 2023

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

3. Давлат жамият ҳаёти таракқиётининг турли соҳалари ва йўналишларини мувофиқлаштириб туради.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Асқаров А. Ўзбек халқининг этногенези ва этник тарихи. Тошкент. 2004.
2. Бикерман Э. Государство Селевкидов. Москва. 1985.
3. История Древнего Востока. Под. ред. В.И. Кўзицина. Москва. 1988.
4. Массон В.М. Культурогенез Древней Центральной Азии. – СПб.: Из-во С.Петербург. 2006.
5. Матбобаев Б.Х. Ўзбек Давлатчилигининг илк босқичларида Фарғона. // Ўзбек Давлатчилиги тарихида қадимги Фарғона. Маъруза матнлари. Наманган. 2001.
6. Кудратов С. Ўзбекистон давлатчилиги тарихи. Илк ва қадимги давр. Ўқув кўлланма. 1-қисм. Гулистон. 2021.
7. Ртвеладзе Э.В., Саидов А.Х., Абдуллаев Е.В. Қадимги Ўзбекистон цивилизацияси: Давлатчилик ва ҳуқуқ тарихидан лавҳалар. Тошкент. 2001.
8. Ртвеладзе Э. Цивилизвции, государство, культуры Центральной Азии. Ташкент. 2005.
9. Ртвеладзе Э.В., Алимова Д.А. и др. История государственности Ўзбекистана. Т.1. Ташкент. 2009
10. Сагдуллаев А.С., Мавлонов Ў.М. Ўзбекистонда Давлат бошқаруви тарихи. Тошкент. 2006.
11. Захидов П. Государство Кангюй. – Ташкент. 2009.
12. Ўзбекистон Давлатчилиги тарихи очерклари. Масъул муҳаррирлар: Д.Алимова, Э.Ртвеладзе. Тошкент. 2001.
13. Шайдуллаев Ш.Б. Ўзбекистон ҳудудида Давлатчиликнинг пайдо бўлиши ва ривожланиш босқичлари (Бактрия мисолида). Докт. Дисс. Автореф. Самарқанд. 2009.

